

Research Article

Dor: 20.1001.1.25385968.1402.18.2.11.0

The Effects of Handicrafts Producing on the Sustainable Livelihood Capitals of Rural Households (Case Study: Kurdistan province- Oraman District)

Farzad Veisi ¹, Sadi Mohammadi ^{2*} & Mozhde azimi ³

1. Associate Professor of Geomorphology, Natural Resources Faculty, University of Kurdistan; part time Researcher of Kurdistan Institute Study

2. Associate Professor, Department of Geography, Payame Noor University, Tehran, Iran

3. M.A in Geography & Rural Planning, Payame Noor University, Tehran, Iran

* Corresponding author: Email: farzadveisi@pnu.ac.ir

Receive Date: 04 November 2020

Accept Date: 28 February 2022

ABSTRACT

Introduction: Today, handicrafts are a part of the rural economy of rural households, and if properly planned, they can play a more important role in the villages of Oraman.

Research aim: The purpose of this research is to analyze the effects of handicraft production on sustainable livelihood capital of rural households in Oraman Takht area of Sarovabad city in Kurdistan province.

Methodology: Statistical Society this research Descriptive- Analytical, was Sarvabad county Uraman district located in the Kurdistan province (N=4192). Comparison of different levels of livelihood Capital in The two gorup villages at no crafts and crafts producer. Sample sizebase on Cochran formula was 351 sample. The research instrument included a questionnaire for five livelihoods (physical, human, social, financial and natural capitals) and handicrafts. The reliability of the designed questionnaire was confirmed with coefficient of 0.79.

Studied Areas: The geographical area of this research is Oraman district of Sarovabad county in Kurdistan province.

Results: The results of Friedman and Kruskal Wallis tests showed that there is a significant difference between financial, natural and physical capital in two groups of households. Also, the results of Spearman's correlation coefficient showed that there is a significant relationship between handicrafts and rural livelihoods. Correlation intensity showed that handicrafts had the most positive impact on physical, physical and natural capital, respectively. In terms of capital ranking in two groups in the group of handicraft producers are physical, natural, financial, social and human capital, respectively, and among households without handicraft production, human, social, financial, natural and Physically ranked. It should be noted that in any livelihood capital, the average of household without handicrafts is not equal or greater than the average sustainable livelihood capital of a household with handicrafts.

Conclusion: According to the data analysis, it can be concluded that handicrafts have played a very important role in promoting sustainable livelihoods of households in the group of households producing handicrafts. In order to improve the livelihood capital of rural households and reduce poverty and develop rural housing, planners and executives should consider the production and training of handicrafts in rural households.

KEYWORDS: Rural Handicrafts, Livelihood, Sustainable Livelihood, Livelihood Capitals, Oraman District

فصلنامه علمی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی
دوره ۱۸، شماره ۲ (پیاپی ۶۳)، تابستان ۱۴۰۲
شاپای چاپی ۰۹۶۸-۲۵۳۸ شاپای الکترونیکی ۰۹۵۵-۲۵۳۸
<http://jshsp.iurasht.ac.ir>
صص. ۲۴۸-۲۳۵

Dor: 20.1001.1.25385968.1402.18.2.11.0

مقاله پژوهشی

تحلیل اثرات تولید صنایع دستی بر سرمایه‌های معیشت پایدار خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: بخش اورامان استان کردستان)

فرزاد ویسی^{۱*}، سعدی محمدی^۲ و مؤده عظیمی^۳

۱. دانشیار گروه ژئومورفولوژی، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران؛ پژوهشگر پاره وقت پژوهشکده کردستان‌شناسی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران
  ۲. دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
  ۳. دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
- * نویسنده مسئول: Email: farzadveisi@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴ آبان ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش: ۰۹ اسفند ۱۴۰۰

چکیده

مقدمه: امروزه صنایع دستی بخشی از اقتصاد روستایی خانوارهای روستایی را تشکیل می‌دهد و در صورت برنامه‌ریزی صحیح می‌تواند نقش مهم تری نیز به عهده گیرد در روستاهای اورامان صنایع دستی از گذشته دور، نقشی مهم در اقتصاد خانوارهای روستایی این منطقه به عهده داشته است.

هدف: هدف این تحقیق تحلیل اثرات تولید صنایع دستی بر سرمایه‌های معیشت پایدار خانوارهای روستایی می‌باشد.

روش‌شناسی تحقیق: جامعه آماری این پژوهش، سرپرستان خانوار در بخش اورامان ($N=4192$) واقع در شهرستان سروآباد در استان کردستان بود. که برای مقایسه سطوح مختلف سرمایه‌های معیشتی در دو گروه خانوارهای دارای صنایع دستی و فاقد صنایع دستی انتخاب شدند. حداقل حجم نمونه از طریق فرمول کوکران تعداد ۳۵۱ نفر تعیین شد. ابزار تحقیق شامل پرسشنامه‌ای برای پنج سرمایه معیشتی (فیزیکی، انسانی، اجتماعی، مالی و طبیعی) و صنایع دستی بود. پایایی پرسشنامه طراحی شده با ضریب $0/79$ تایید شد.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: قلمرو جغرافیایی این پژوهش، بخش اورامان شهرستان سروآباد در استان کردستان می‌باشد.

یافته‌ها: یافته‌های حاصل از آزمون فریدمن و کروسکال والیس حاکی است که تفاوت معناداری بین سرمایه‌های مالی، طبیعی و فیزیکی در دو گروه خانوار وجود دارد. همچنین نتایج آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن نشان داد که رابطه معناداری بین صنایع دستی و سرمایه‌های معیشتی روستایی وجود دارد. بطوری که شدت همبستگی نشان داد که صنایع دستی بیشترین تاثیر را به ترتیب بر سرمایه‌های مالی، طبیعی و فیزیکی دارد. از نظر رتبه بندی سرمایه‌ها در دو گروه در گروه تولید کننده صنایع دستی به ترتیب سرمایه فیزیکی، طبیعی، مالی، اجتماعی و انسانی قرار گرفته‌اند و در بین خانوارهای فاقد تولید صنایع دستی نیز به ترتیب سرمایه انسانی، اجتماعی، مالی، طبیعی و فیزیکی رتبه بندی شده‌اند. بایستی توجه داشت که در هیچ سرمایه معیشتی، میانگین خانوار بدون صنایع دستی مساوی یا بیشتر از میانگین سرمایه‌های معیشت پایدار خانوار دارای صنایع دستی نیست.

نتایج: با توجه به تجزیه و تحلیل داده‌ها می‌توان نتیجه گرفت که صنایع دستی نقش بسیار مهمی در ارتقاء سرمایه‌های معیشت پایدار خانوار در گروه خانوارهای دارای تولید صنایع دستی داشته است. برای ارتقاء سرمایه‌های معیشتی خانوار روستایی و کاهش فقر و توسعه مناطق روستایی، برنامه‌ریزان و مجریان بایستی تولید و آموزش تولید صنایع دستی در خانوارهای روستایی را مد نظر داشته باشند.

کلیدواژه‌ها: صنایع دستی، معیشت، معیشت پایدار، سرمایه‌های معیشتی، اورامان

مقدمه

صنایع دستی ایران از جمله شاخص‌ترین صنایع ایرانی است که ریشه‌های عمیقی در فرهنگ و تاریخ این سرزمین دارد (چیت سازان و دیگران، ۱۳۹۳، ۱۵۷). این هنر با پیدایش بشر، به گونه‌های مختلف در ابزارهای متفاوت نمایان شده و امروزه نیز بسته به سیاستها و اهداف کشورها ادامه دارد. کشور ما نیز جدا از این قاعده و بنیان نیست و با فرهنگ پرپار تاریخی که دارد به این راه ادامه خواهد داد (شایسته‌فر، ۱۳۹۳: ۱۰۷). استعداد و روحیه خلاق و قدرت ابتکار صنعتگران در کنار عواملی مانند: شرایط اقلیمی و محیطی، مواد اولیه، شرایط زندگی و علاقه انسان‌های گذشته به تولید آثار هنری موجب شده است که کشور ما از گذشته‌های بسیار دور تا حال همواره در تولید صنایع دستی موقعیتی ویژه و ممتاز داشته باشد (پاپ زن و همکاران، به نقل از افشارزاده، ۱۳۹۰: ۲). به نظر می‌رسد با حفظ و نگهداشت این هنر دیرینه پیشینیان و با ایجاد تحولاتی مثبت در جهت امروزینه کردن آن و هدایت در جهت تامین نیازهای بازار امید داشت این هنر بتواند در راستای پایداری اقتصادی که خود در هم پیوندی کامل با ابعاد دیگر پایداری نظیر پایداری اجتماعی و اقتصادی قرار دارد بتواند به معیشت پایدار خانوارهای مرتبط با این بخش یاری رساند (افشارزاده، ۱۳۹۰: ۴). صنایع دستی، جایگاه و اهمیت ویژه‌ای در ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، صرفه جویی ارزی، افزایش تولید و درآمد ملی دارد و یکی از ساز و کارهای اقتصادی به شمار می‌آید (امیدی، ۱۳۹۳: ۱۳۳).

از سوی دیگر یکی از راههای ناگزیر پیشرفت و جلوگیری از افزایش فقر روستاییان، توجه به وضعیت معیشتی خانوار روستایی است. فقر روستایی یکی از مشکلات دوره کنونی به شمار می‌رود (حیاتی و نجفی، ۱۳۹۱: ۷۴). محوریت انسان در فرایند توسعه در مناطق روستایی از مهم‌ترین ابزارهای توسعه به شمار می‌آید؛ زیرا ویژگی‌های نیروی انسانی به لحاظ کمی و کیفی از جمله عوامل مؤثر در جریان توسعه روستایی شمرده می‌شود (مطیعی لنگرودی و دیگران، ۱۳۹۰: ۶۷). در طی دهه‌های گذشته بهبود معیشت پایدار مردم روستایی مورد توجه زیادی قرار گرفته و به عنوان یکی از اهداف اصلی توسعه پایدار روستایی مطرح بوده است (عبدالله زاده، ۱۳۹۰: ۱۴۸). فقر از مهم‌ترین چالش‌هایی است که جوامع به ویژه جوامع روستایی با آن مواجه بوده و از این رو رویکردهای مختلفی برای کاهش و ریشه کن کردن فقر مطرح شده است. از رویکردهای مشهور در این رابطه، رویکرد معیشت پایدار است که در دهه ۱۹۸۰ مطرح شد (قدیری معصوم و دیگران، ۱۳۹۳: ۱). مسئله کاهش فقر و ایجاد سطح بالاتری از درآمد و اشتغال، از مهم‌ترین و کلیدی‌ترین مسائل در مبحث توسعه روستایی محسوب می‌شود (جمعه‌پور و کیومرث، ۱۳۹۱: ۸۹). با در نظر گرفتن اهمیت و نقش تأثیرگذاری که معیشت پایدار در زندگی خانوار روستایی دارد، همچنین افزایش نرخ بیکاری در بین جوامع روستایی و عدم توانایی برآورده ساختن نیازهای اولیه زندگی که ناشی از نبود یک معیشت پایدار است، توجه به این موضوع از ضروریات است (حیاتی و نوروزی، ۱۳۹۴: ۱۲۸). امروزه فقر در جوامع روستایی از چالش‌های مهمی است که ذهن بسیاری از صاحب‌نظران مسائل توسعه روستایی را به خود معطوف کرده است (جمشیدی و خاتون آبادی، ۱۳۹۱: ۸۱). از طرف دیگر مبارزه با فقر شرط اساسی جهت دستیابی به توسعه پایدار روستایی است (عبدالله زاده، ۱۳۹۰: ۱۴۹). منطقه اورامان در شهرستان سروآباد یکی از مناطق غنی از نظر صنایع دستی است که صنایع دستی در برخی روستاهای آن از منابع مهم درآمدی خانوارهای روستایی می‌باشد. با توجه به اهمیتی که این صنعت می‌تواند در معیشت خانوارهای روستایی و معیشت مردم منطقه داشته باشد. پژوهش حاضر به تحلیل اثرات صنایع دستی بر سرمایه‌های معیشت پایدار خانوارهای روستایی در بخش اورامان استان کردستان می‌پردازد تا از این رهیافت بتوان برای ارتقاء دارایی‌های معیشتی یا سرمایه‌های معیشتی خانوارهای روستایی در محدوده مورد مطالعه کوشید.

زمان مطرح شدن مفاهیم معیشت و سرمایه‌های معیشتی و معیشت پایدار به دهه ۱۹۸۰ بر می‌گردد و در واقع؛ سرمنشاء این سناریو به سال ۱۹۸۱ بر می‌گردد و با نظریه برنامه‌های استحقاقی که به مجموعه منابع درآمدی، داراییها و کالاهای سرمایه ای، مداخلات هدفمند در بهبود آموزش و پرورش، ارائه آموزش کسب و کار و حفظ دارایی زمین دلالت داشت، مرتبط است (292: Rahman & Akter, 2017) بررسی ادبیات مربوطه نشان می‌دهد رویکرد معیشت پایدار از بستر نظری گسترده توسعه روستایی برخاسته است. نظریات توسعه روستایی، خود از سه بدنه فکری اصلی یعنی مدل جمعیت و تکنولوژی، توسعه کشاورزی و تئورهای اقتصاد سیاسی عبور کرده است، و بر رویکردهای جدید معیشت پایدار، حکمرانی خوب، کاهش فقر و غیره متمرکز شده است (439: Biggs & Ellis, 2001). در این میان، تمرکز بر رویکرد معیشت پایدار روستایی به سه دلیل اهمیت یافت: اول این که پیش‌نیازی برای بقای جمعیت انسانی است. دوم این که شرط الزم برای کشاورزی خوب و مدیریت پایدار می‌باشد و سوم این که ابزاری برای پیشگیری از فرآیند مهاجرت شهری از روستاها است (Chen et al., 2012: 220).

تفکر و تمرکز بر روی معیشت به عنوان روشی در کیفیت زندگی و رفاه، از رویکردهای جدید انتخاب استراتژی بهینه توسعه در جوامع در حال توسعه می باشد به گونه‌ای که منابعی را فراهم می آورد که با آن مردم می توانند زندگی خویش را ارتقاء داده و از آن لذت ببرند (اصغری سراسکانرود و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۱۳؛ صدرموسوی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۹۴). فقر یکی از مهمترین چالش‌هایی است که نوع بشر با آن مواجه است، این چنین استدلال می شود که فقر اغلب مربوط به منابع مالی است اما فقر به منابع دیگری مثل سرمایه‌های طبیعی، انسانی و اجتماعی نیز بستگی دارد. یکی از فقیرترین و آسیب پذیرترین گروه‌های موجود در جوامع، به ویژه در جهان سوم، روستاییان می‌باشند (قدیری معصوم و دیگران، ۱۳۹۳: ۲). مساله فقر برای رویکرد معیشت پایدار هم مهم است. لذا این رویکرد بر تفکر جامع و یکپارچه در مورد کاهش فقر و توسعه روستایی تأکید می‌کند (شریفی‌نیا، ۱۴۰۰: ۲۱۴). مسئله کاهش فقر و ایجاد سطح بالاتری از درآمد و اشتغال، از مهم ترین و کلیدی ترین مسائل در محث توسعه روستایی محسوب می‌شود. در واقع، اگر هدف توسعه را به طور مشخص رهایی از چنگال فقر و کاهش سطح آن از طریق ایجاد اشتغال، برای تهیدستان شهری و روستایی، تأمین حداقل نیازهای اساسی قابل قبول برای همه، بالا بردن بهره‌وری، تعادل بیشتر بین حوزه‌های جغرافیایی و طبقات اجتماعی و اقتصادی، تمرکز زدایی و مداخله مردم در تصمیم‌گیری، تأکید بر اعتماد به نفس جمعی و ملی و توازن و بهبود کیفیت محیط زندگی تعریف کنیم، جامعه و مناطق روستایی یکی از کانون‌های مهم برای برآورده ساختن این اهداف خواهد بود و توسعه روستایی سهم بسیاری در دستیابی به اهداف کلی توسعه در سطح ملی خواهد داشت (جمعه‌پور و کیومرث، ۱۳۹۱: ۸۹). بررسی مطالعات صورت گرفته در کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد که برنامه‌های اقتصادی که در اکثر کشورهای جهان سوم در راستای دست‌یابی به معیشت پایدار و مسائل اقتصادی صورت گرفته، نتوانسته است زمینه را برای کاهش فقر و اقتصاد پایدار در مناطق روستایی فراهم کند (Compose et al., 2018: 9). زندگی در جهان امروزی، نیاز به اندیشه‌ی نو برای زیستن دارد. امروزه، توسعه‌ی منابع انسانی، عامل بنیادین و پیش‌نیازی ضروری برای دستیابی به توسعه‌ی پایدار روستایی است (مطیعی لنگرودی و دیگران، ۱۳۹۰: ۶۹). از این رو از صنایع دستی می‌توان به عنوان صنایع ریشه دار در مناطق روستایی یاد کرد و به جرات می‌توان گفت که روستاها خاستگاه این صنایع محسوب می‌شوند، همچنین این صنایع نقش موثری در اقتصاد محلی و ملی دارند. به عبارتی از دلایل اصلی توجه به صنایع دستی می‌توان به نقش آن در معیشت پایدار خانوار روستایی، اشتغال نیروی انسانی، دسترسی به مواد اولیه ساده و ارزان، پر کردن اوقات فراغت و بیکاری روستاییان، جلوگیری از مهاجرت‌های گسترده فصلی و بالاخص کاهش فقر روستایی اشاره نمود (تاسا، ۱۳۹۲: ۲).

چمبرز و کانوی پیشنهاد دادند که مفهوم امنیت معیشت روستایی باید با تمرکز بر قابلیت، عدالت و پایداری باشد (Singh, P., 2010: 442-451). پژوهشگران معتقدند که مردم در نواحی درحال پیشرفت و کشورهای جهان سوم، معیشت خود را از میان مجموعه‌ای از دارایی‌ها و سرمایه‌ها شکل می‌دهند و شناخت معیشت آنها از طریق شناخت این چارچوب امکان پذیر خواهد بود. رویکرد معیشتی، فقر را فراتر از ناکافی بودن درآمد می‌داند (Guillotera et al., 2012: 288). معیشت شامل تواناییها (فروشگاهها، منابع و میزان دسترسی و فعالیتهای مورد نیاز برای استفاده از زندگی است (Mbaiwaa, J.E. & Stronzab, 2010: 637). بر اساس الگوی سازمان بین‌المللی توسعه، سرمایه‌های معیشتی شامل سرمایه‌های طبیعی (N)، فیزیکی (P)، اجتماعی (S)، انسانی (H) و مالی (F) می‌شود (قدیری معصوم و دیگران، ۱۳۹۳: ۲). این پنج دارایی به همدیگر وابسته‌اند و هر یک می‌تواند سایر دارایی‌ها را کامل کند (شکوری و بهرامی، ۱۳۹۳: ۵). دارایی‌های معیشتی به منابع پایه مردم محلی اشاره دارد. داراییها اغلب شامل پنج مولفه هستند، که عبارتند از:

سرمایه انسانی: مهارت‌ها، دانش، توانمندی برای کار و سلامتی،
 سرمایه طبیعی: موجودی منابع طبیعی کارآمد برای معیشت (زمین، جنگل، آب)
 سرمایه مادی (فیزیکی): شالوده بنیادی (حمل و نقل، پناهگاه، آب، انرژی و ارتباطات) و ابزار تولید
 سرمایه مالی: منابع مالی که در اختیار مردم می‌باشد (پس انداز، ایجاد اعتبار، پرداخت منظم و درآمد)
 سرمایه اجتماعی: (منابع اجتماعی و تکنیکی) شبکه‌ها، عضویت گروه‌ها، روابط اعتمادی، دسترسی به زیرساختهای گسترده تر اجتماعی (Pingali et al., 2019: 49).

شاخص‌های معیشت پایدار روستایی شامل موارد زیر می‌باشد:

۱. شاخص زیست محیطی شامل متغیرهای مانند پوشش جنگل، خاک و پارامترهای کیفیت آب، آلودگی هوا، تخلیه آبهای زیرزمینی، و غیره.

۲. شاخص بهره‌وری اقتصادی شامل متغیرهایی از قبیل بهره‌وری زمین، بهره‌وری نیروی کار، مازاد عرضه در بازار، نسبت ورودی به خروجی، و غیره.

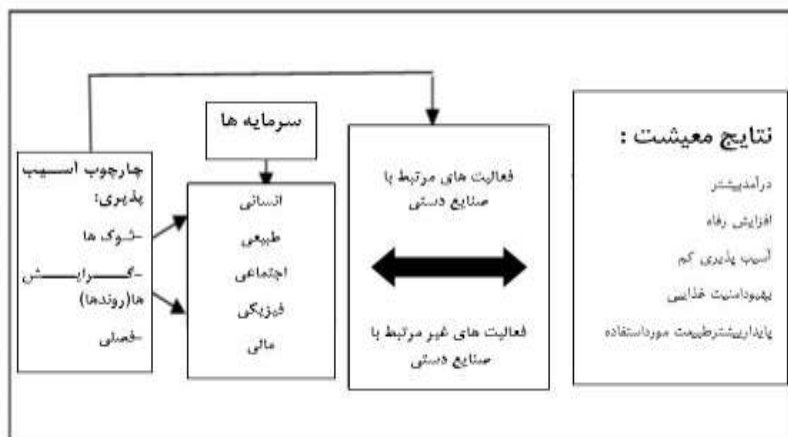
۳. شاخص عدالت اجتماعی شامل متغیرهایی مانند توزیع عادلانه زمین، دارایی و درآمد، تعداد افراد بالای خط فقر، سواد زنان و

غیره می

باشد (حیاتی

و نوروزی،

۱۳۹۴: ۱۲۸).

شکل ۱. مدل مفهومی معیشت پایدار (منبع: عبدالله زاده و دیگران، ۱۳۹۴، با اندکی تغییر)

چهارچوب مفهومی این تحقیق با مشاهدات و تفکرات و مطالعه مبانی نظری انجام گرفته و تحقیقات میدانی از طریق پرسش و پاسخ از اقشار مختلف روستایی جمع‌آوری شده است. طبق شکل (۱) عامل صنایع دستی به عنوان یکی از عوامل ارتقاء معیشت خانوارهای روستایی، نقش آن بر متغیرهای معیشت پایدار از جمله: سرمایه‌های انسانی شامل (آموزش، سلامت خانوار، و مهارت)، سرمایه‌های اجتماعی شامل (اعتماد، همبستگی و مشارکت)، سرمایه‌های طبیعی شامل (زمین، دام و طیور)، سرمایه‌های فیزیکی شامل (ماشین خودرو، مسکن و امکانات رفاهی)، سرمایه‌های مالی شامل (پس انداز، سرمایه گذاری، وام و اعتبارات) مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این تحقیق دارایی‌های معیشتی پنجگانه، راهبردها و همچنین آسیب‌پذیری‌ها به تفکیک دو گروه خانوارهای دارای صنایع دستی و فاقد صنایع دستی بررسی شده است.

در زمینه سرمایه‌های معیشتی و اثر صنایع دستی بر آنها تاکنون به طور خاص پژوهشی انجام نشده است اما تحقیقاتی دارای همپوشانی محدود در این مورد انجام شده است که به طور خلاصه به برخی از آنها در سح خارجی و داخلی اشاره می‌شود. باررا و ماسکوئرا (۲۰۱۰)، در تحقیقی به بررسی سرمایه‌های معیشتی در دسترس در نظام‌های کشاورزی در جوامع روستایی در منطقه ساراگورو کشور اکوادور پرداختند که محدوده مورد بررسی شامل ۱۹ منطقه بود در بعضی از مناطق پروژه‌ای در جهت توسعه منطقه اجرا شده بود آنها بیان داشتند که سرمایه اجتماعی با رشد ۰/۶۴ دارای بزرگ‌ترین رشد (۲۵۵ درصد) با اجرای پروژه در مقایسه با رشد ۰/۱۸ در محدوده بدون پروژه داشت (صادق زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۳). میوا و استونزا (۲۰۱۰)، در پژوهشی تحت عنوان اثرات توسعه‌ی گردشگری در معیشت روستایی در دلتای اوکوانگو را به تحقیق و بررسی پرداختند. آنها بیان داشتند که توسعه‌ی گردشگری در روستاهای ناحیه مورد مطالعه در حال دستیابی به هدف خود، یعنی بهبود معیشت پایدار از تغییر در فعالیت‌های معیشتی سنتی است (عبدالله زاده و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۵۳). نایپین (۲۰۱۱)، در تحقیقی تحت عنوان بررسی رابطه بین تنوع زیستی، معیشت و گردشگری بیان داشتند که گردشگری کمک می‌کند تا نگرش مردم محلی نسبت به حفاظت از تنوع زیستی تغییر و وابستگی مردم به منابع طبیعی کاهش یابد. گردشگری، به ویژه در مقیاس کوچک و سرمایه‌گذاری‌های اکتوریسم محلی به عنوان یک ابزار به منظور ارتقاء معیشت مردم در اطراف مناطق حفاظت شده شناخته شده است (عبدالله زاده و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۵۳). اودایاکیومارا و شرسا (۲۰۱۱)، در تحقیقی تحت عنوان بررسی پویایی سطح معیشت خانواده در دوره زمانی ۱۹۸۸ و ۲۰۰۸،

بیان داشتند که در طی زمان، داراییهای معیشتی یعنی سرمایه فیزیکی، انسانی و اجتماعی افزایش یافته در حالی که دسترسی به سرمایه های طبیعی و مالی به طور قابل توجهی کاهش یافته است (عبدالله زاده و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۵۳). پائول، رینهارد و گل (۲۰۱۳)، در تحقیقی تحت عنوان بررسی تأثیر پرورش میگو ارگانیک در معیشت خانوار بیان داشتند که اگر ظرفیت کشاورزان در مقابله با پدیده های نامشخص (آسیب پذیری) افزایش یابد، می توان گزینه های بیشتری برای شکل دادن به معیشت را به دست آورد (عبدالله زاده و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۵۳). راهول و شارما (۲۰۱۵)، در تحقیقی به بررسی استراتژیهای بازاریابی برای ترویج صنایع دستی هند: راهکار به منظور ارتقاء صنایع دستی هند پرداخته و بیان داشتند که درک کلی از بازار صنایع دستی و یا نمایشگاه MELAS به نحوی به سود صنعتگران بوده اما در کلیت صندوق تأثیر قابل توجهی از پشتیبانی بازاریابی دولت و سیاست های آن وجود ندارد. افشارزاده و همکاران (۱۳۹۰)، در تحقیقی با عنوان توسعه صنایع دستی ضرورت پایداری توسعه و توسعه پایدار بیان داشتند که صنایع دستی از منظر عدم نیاز به صنایع و مواد اولیه ی خارجی، عدم نیاز به نیروی متخصص خارجی، عدم نیاز به سرمایه گذاری زیاد و ... می تواند در ارتقا سطح کمی و کیفی زندگی خانوار متمر ثمر باشد. منوچهری (۱۳۹۰)، در تحقیقی تحت عنوان بررسی نقش صنایع دستی روستاها در کارآفرینی و اشتغال زایی جهت جذب توریسم بیان داشتند که رابطه ای مستقیم بین صنایع دستی روستاها و جذب توریسم وجود دارد. پاپ زن و همکاران (۱۳۹۰)، در تحقیقی به بررسی آموزش های فنی و حرفه ای زنان روستایی در زمینه صنایع دستی پرداخته و بیان داشتند که هدف از اجرای این آموزش ها اشتغال زایی در راستای توسعه اقتصادی روستا می باشد، اما متأسفانه به علت محدودیت اعتبارات، نبود صرفه اقتصادی تولید در سطح خرد و ... امکان اشتغال زایی زنان روستایی در زمینه صنایع دستی بسیار محدود است. جمشیدی و همکاران (۱۳۹۴)، در تحقیقی با عنوان بررسی اثر اشتغال زنان عشایر مناطق دارای صنایع دستی بر اقتصاد خانوار خود در شهرستان چرداول، بیان داشتند که عواملی مانند تکنولوژی ابتدایی برای تولید که دور از شهر، انزوای جغرافیایی، عدم وجود مشتری، عدم وجود بازار برای محصولات خود و عدم حمایت رسمی قرار دارد علت دسترسی کمتر زنان به درآمد از طریق تولید صنایع دستی در منطقه بوده است. از سوی دیگر، نتایج آزمون t تک نمونه ای نشان داد که تأثیر اشتغال زنان خانه بدوش در صنایع دستی بر اقتصاد خانوار خود قابل قبول و مناسب است. عبدالله زاده و همکاران (۱۳۹۴)، در پژوهشی به بررسی تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی در استان گلستان پرداخته و بیان داشتند که سرمایه های معیشتی ۵ گانه در دو گروه روستاها کمتر از حد متوسط و در وضعیت نامناسب است. نتایج آزمون t مستقل نشان داد که میانگین سرمایه های فیزیکی، مالی و کل سرمایه ها در روستاهای گردشگری از روستاهای غیرگردشگری بیش تر است. همچنین نتایج آزمون t تک نمونه ای برای ارزیابی پیامدهای معیشتی گردشگری نشان داد که به جزء پیامدهای زیست محیطی، وضعیت سایر پیامدهای گردشگری، مناسب است. دیوسالار (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان نقش صنایع دستی در اقتصاد گردشگری روستایی مطالعه موردی: روستاهای کوهپایه ای شهرستان بهشهر، بیان داشتند که اقتصاد گردشگری در نواحی روستایی شهرستان بهشهر بر درآمدزایی، اشتغالزایی توسعه صنایع بومی - محلی اثرگذار بوده است. همچنین رشد و گسترش صنایع دستی نقش مؤثری در اقتصاد گردشگری روستایی برجای نهاده و در بین روستاها، روستای کیاسر بیشترین تأثیرپذیری از رشد اقتصادی صنایع دستی در جذب گردشگر را به خود اختصاص داده است. حیدری ساربان و عبدپور (۱۳۹۸) نیز در پژوهشی به بررسی عوامل بهبود معیشت پایدار روستایی از دیدگاه ساکنان محلی؛ در شهرستان اردبیل پرداختند و در پایان به این نتیجه رسیدند که مهم ترین عوامل بهبود معیشت پایدار از دیدگاه روستاییان در منطقه مورد مطالعه شامل چهار مولفه، کارآفرینی و تقویت زیرساخت اقتصادی، حمایت از عرضه و اقدام مداخله ای دولت، تقویت سرمایه اجتماعی و توانمندسازی اجتماعی و مدیریت زیست محیطی و تقویت زیرساخت فیزیکی است که مقدار واریانس و واریانس تجمعی تبیین شده توسط این چهار عامل ۶۰/۶۳ می باشد. شریفی نیا (۱۴۰۰) نیز در تحقیق به بررسی عوامل موثر بر معیشت پایدار روستایی پرداخت در نهایت به این نتیجه رسید که معیشت پایدار در مناطق روستایی، تابع عوامل بسیاری است که درآمد و اشتغالزایی از مهمترین عوامل تأثیر گذار از دیدگاه مردم محلی است. در پژوهشی دیگر عیسی زهی و شریف زاده (۱۴۰۰) در مقاله ای با عنوان تحلیل وضعیت سرمایه های معیشتی پایدار روستایی در نواحی شهرستان سراوان، به این نتیجه رسید که در بین سرمایه های پنجگانه معیشتی از دید پاسخگویان به ترتیب سرمایه های فیزیکی، سرمایه مالی، سرمایه اجتماعی، سرمایه انسانی و سرمایه محیطی از اولویت بالاتری برای تأمین معیشت روستاییان مورد مطالعه برخوردار بودند. در نهایت، وضعیت دهستانهای مورد مطالعه بر مبنای معیارهای مورد سنجش تعیین شد.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر ماهیت توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است، از نظر روش جمع آوری داده‌ها از نوع تحقیقات شبه پیمایشی می‌باشد و از پرسشنامه استفاده شده است. به این علت که برای ارزیابی تأثیر صنایع دستی تعدادی از خانوارهای دارای صنایع دستی و همچنین تعدادی از خانوارهای فاقد صنایع دستی انتخاب شد. جامعه آماری در این تحقیق سرپرستان خانوار بخش اورامان ۴۱۹۲ نفر می‌باشد که از طریق فرمول کوکران نمونه آماری در این تحقیق ۳۵۱ برآورد شده است. منطقه اورامان به دو دهستان تقسیم شده که شامل دهستان مرکزی و اورامان تخت می‌باشد. هر یک از دهستانهای مذکور شامل تعدادی روستا است. در کل روستاهای دهستان اورامان تخت با ۱۰ روستا و دهستان اورامان مرکزی با ۳۸ روستا و در مجموع ۴۸ روستا مورد مطالعه قرار گرفتند. خانوارهای مورد مطالعه به دو گروه (خانوارهای دارای صنایع دستی و فاقد صنایع دستی) تقسیم می‌شوند و با هم مقایسه می‌شوند. پرسشنامه شامل سرمایه‌های معیشتی در قالب ۵ مؤلفه‌ی سرمایه‌های انسانی، اجتماعی، طبیعی، فیزیکی و مالی و ۱۹ شاخص و ۵۷ گویه و پرسشنامه صنایع دستی در قالب ۱۵ سوال به صورتی که در جدول شماره یک آمده است مورد بررسی قرار گرفت. رویای صوری پرسشنامه توسط پانلی از متخصصین تأیید شد و برای گرفتن پایایی، پرسشنامه در بین ۲۰ نمونه از جامعه آماری منطقه مورد مطالعه تقسیم شد، با توجه به اینکه مقدار آلفای کرونباخ در تمامی مؤلفه‌های معیشت پایدار به طور میانگین ۰/۷۹ و چون بالاتر از ۰/۷ بدست آمده، بدین معناست که ابعاد در نظر گرفته آن، دارای قابلیت اعتماد قابل قبول می‌باشد.

جدول ۱. شاخص‌ها، گوی‌ها و مقدار آلفای کرونباخ

ردیف	مؤلفه	شاخص	تعداد گویه‌ها	مقدار کرونباخ
۱	سرمایه انسانی	مهارت خانوار-آموزش خانوار-سلامت خانوار	۱۲	۰/۷۷
۲	سرمایه اجتماعی	اعتماد-همبستگی اجتماعی-مشارکت	۱۳	۰/۸۵
۳	سرمایه مالی	پس‌انداز-دسترس‌ی به وام-سهام در انواع آن	۱۲	۰/۷۲
۴	سرمایه طبیعی	زمین آبی-زمین دیم-باغ-دام-حق مرتع-حق آبه	۱۰	۰/۸۱
۵	سرمایه فیزیکی	مسکن-ابزارالات کشاورزی-وسایل خانگی-وسایل ارتباطی	۱۰	۰/۷۴
۶	سرمایه کلی (پنج سرمایه)	۱۹ نشانگر سرمایه	۵۷	۰/۷۹
۷	صنایع دستی		۱۵	۰/۸۷

سپس در هر روستا به طور تقریبی طبق جدول (۲) دو به نسبت جمعیت خانوارهای هر روستا پرسشنامه بین دو گروه خانوارهای دارای صنایع دستی و فاقد صنایع دستی توزیع شد. در داخل روستاها از شیوه انتساب متناسب برای انتخاب سرپرستان خانوار استفاده گردید.

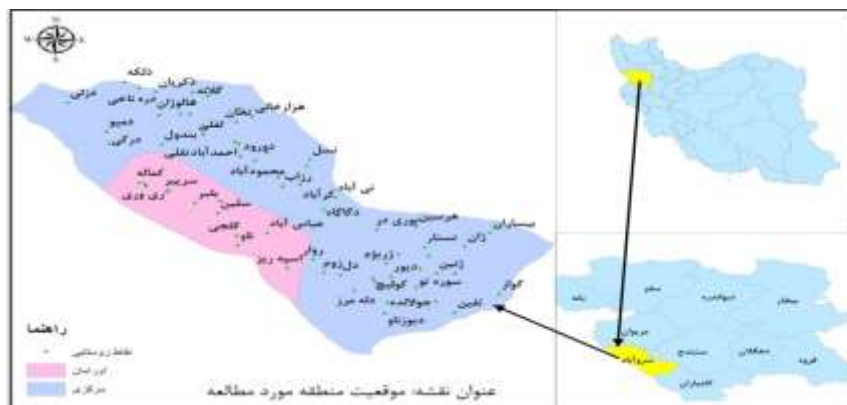
جدول ۲. نمونه آماری روستاهای بخش اورامان

ردیف	نام روستا	جمعیت	نمونه آماری	ردیف	نام روستا	جمعیت	نمونه آماری
۱	اورامان تخت	۷۰۶	۶۸	۸	دیمو	۱۱۸	۱۱
۲	ژبوار	۳۲۵	۳۱	۹	دزلی	۷۸۶	۷۵
۳	سلین	۲۱۵	۲۱	۱۰	ذکریان	۶۹	۷
۴	درکی	۴۴۶	۴۳	۱۱	درنخی	۱۳۶	۱۳
۵	کماله	۱۵۸	۱۶	۱۲	ناو	۲۰۱	۱۸
۶	بلیر	۱۶۱	۱۷	۱۳	نوبین	۵۹	۵
۷	سرپیپر	۱۷۹	۱۸	۱۴	رودبر	۱۰۰	۹
	مجموع		۴۱۹۲				
	تعداد نمونه						۳۵۱

قلمرو جغرافیایی پژوهش

بخش اورامان نام منطقه‌ای در ایران و عراق با دره‌های پرپیچ و خم و عمیق و رودخانه‌های متعدد است. از نظر تقسیمات اداری بخش اورامان در محدوده شهر سروآباد قرار گرفته، محدوده مورد مطالعه از دو دهستان اورامان تخت و مرکزی و به طور کلی از ۴۸ روستا تشکیل شده است، طبق آمار ارائه شده در سال ۱۳۹۵ جمعیت بخش اورامان ۱۵۸۳۷ نفر می‌باشد و یکی از مناطق پر

رونق در زمینه درآمدزایی و کسب و کار در زمینه صنایع دستی به شمار می‌آید. از صنایع دستی بخش اورامان می‌توان به گیوه بافی، لباس محلی مردانه و جاجیم بافی و صنایع دستی چوبی اشاره کرد که این نوع صنایع بخصوص گیوه بافی طرفداران زیادی در استان کردستان و همچنین منطقه کردستان عراق دارد. سالانه صنایع دستی اورامان بخش ارزشمندی از صادرات را در استان کردستان به خود اختصاص می‌دهد. بخش اورامان از شرق با کرمانشاه از غرب با عراق از شمال با نوسود و از جنوب به جوانرود محدود می‌شود و جاده‌ای به طول ۶۵ کیلومتر آن را به شهر مریوان متصل می‌نماید و در فاصله ۴۶ درجه و ۱۴ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۲۸ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۵ درجه به ۱۶ دقیقه عرض جغرافیایی قرار دارد. مرکز این بخش یعنی اورامان تخت در دره‌های شرقی، غربی و در شیب تندی روبروی کوه تخت واقع شده‌است. خانه‌ی روستاهای آن بطور کلی از سنگ و به صورت پلکانی ساخته شده‌است (کریمی، ۱۳۹۲: ۲).

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

یافته‌ها و بحث

یافته‌های توصیفی

یافته‌های توصیفی پاسخگویان نشان می‌دهد که از نظر جنسیت ۴۳/۵ درصد زنان و ۵۶/۵ درصد مرد بوده‌اند، از نظر سن ۱۰/۵ درصد زیر ۳۰ سال، ۱۹ درصد دارای سن بین ۳۱-۴۰ سال، ۴۸ درصد دارای سن ۴۱-۵۰ و ۲۱ درصد دارای سن ۵۱ به بالا بودند؛ از نظر تحصیلات ۴۴ درصد بدون سواد، ۲۸/۵ درصد سیکل، نه و نیم درصد دیپلم، یک و نیم درصد فوق دیپلم و یک درصد لیسانس بودند؛ از نظر تعداد خانوار، دو و نیم درصد بدون فرزند، نه درصد دارای یک تا دو نفر، ۳۲ درصد؛ دارای سه تا چهار نفر و ۵۶/۵ درصد پنج نفر به بالا بودند.

یافته‌های تحلیلی

آزمون کولموگروف-اسمیرنوف (K-S)

در بخش تحلیل استنباطی ابتدا با استفاده از آزمون کولموگروف اسمیرنوف فرض نرمال بودن نمونه‌ها مورد بررسی قرار گرفته، سپس با استفاده از آزمون معناداری اسپیرمن، فریدمن و کروسکال والیس، فرضیات تحقیق مورد آزمون قرار گرفته‌اند. فرضیه‌های آزمون نرمال بودن مورد مطالعه، بصورت زیر است:

نمونه دارای توزیع نرمال

است: H_0

نمونه دارای توزیع نرمال

نیست: H_1

در واقع فرض صفر بیان می‌کند که توزیع نمونه، اختلاف معناداری با توزیع نرمال ندارد. در صورتی که مقدار احتمالی یعنی سطح معناداری کوچکتر از مقدار ۰/۰۵ باشد فرض صفر یعنی فرض نرمال بودن توزیع نمونه مورد مطالعه در سطح خطای ۵ درصد رد می‌شود و در غیر این صورت فرض صفر تأیید می‌شود و این به معنی آن است که توزیع نمونه مورد مطالعه در سه مورد نرمال و

در چهار مورد دیگر غیر نرمال می‌باشد. نتایج آزمون نرمال بودن متغیرهای پژوهش در جدول (۳) قابل مشاهده است. بنابراین گروه (A) خانوارهای دارای صنایع دستی. گروه (B) خانوارهای فاقد صنایع دستی در نظر گرفته شده است. همچنین با توجه به نتایج جدول (۳) چون مقدار سطح معنی‌داری برای تمام مؤلفه‌ها بجز مولفه معیشت پایدار روستایی در گروه خانوارهای دارای صنایع دستی کمتر از مقدار خطای ۰/۰۵ است در نتیجه این متغیرها دارای توزیع غیر نرمال می‌باشند و جهت آزمون فرضیات از آزمون‌های ناپارامتریک (فریدمن و کروسکال والیس) جهت مقایسه سرمایه‌ها در دو گروه خانوارهای دارای صنایع دستی و فاقد صنایع دستی و همچنین جهت بررسی رابطه بین صنایع دستی و سرمایه‌های معیشت پایدار روستایی و مولفه‌های آن از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده خواهد شد.

جدول ۳. نتایج آزمون کولموگروف-اسپیرنوف برای مولفه‌های سرمایه‌های معیشت پایدار روستایی

سرمایه انسانی		سرمایه اجتماعی		سرمایه طبیعی		سرمایه فیزیکی		سرمایه مالی		گروه
گروه A	گروه B	گروه A	گروه B	گروه A	گروه B	گروه A	گروه B	گروه A	گروه B	N
۱۹۰	۱۶۱	۱۹۰	۱۶۱	۱۹۰	۱۶۱	۱۹۰	۱۶۱	۱۹۰	۱۶۱	۱۶۱
۳/۴۴	۳/۴۷	۳/۳۹	۳/۴۴	۲/۶۰	۱/۹۱	۳/۴۸	۲/۲۱	۳/۱	۲/۲۵	میانگین
۵/۲۴	۳/۷۲	۲/۸۵	۲/۸۲	۴/۵۸	۳/۱۳	۲/۹۶	۴/۳۱	۴/۰۲	۲/۶۰	انحراف معیار
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	سطح معنی‌داری
۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۵	مقدار خطا
H₁	H₁	H₁	H₁	H₁	H₁	H₁	H₁	H₁	H₁	تایید فرضیه
نرمال است	نرمال نیست	نرمال نیست	نرمال نیست	نرمال نیست	نرمال نیست	نرمال است	نرمال نیست	نرمال نیست	نرمال نیست	نتیجه‌گیری

در ادامه پژوهش بعد از تجزیه و تحلیل ویژگی‌های توصیفی پاسخگویان و شاخص‌های مورد نظر به تجزیه و تحلیل آنها برای پاسخ به هدف مطرح شده در پژوهش از آمارهای استنباطی استفاده شده است. تا مشخص شود کدام معیارها بیشترین نقش را در پایداری معیشتی خانوارهای روستایی در محدوده مورد مطالعه داشته است. همان‌طور که جدول (۴) نشان می‌دهد برای بررسی تفاوت معناداری رتبه‌ای معیارهای به کار گرفته شده از دیدگاه خانوارها استفاده شد تا میزان اهمیت آنها مشخص گردد. لذا برای بررسی این موضوع از آزمون فریدمن استفاده شد. به طوری که براساس این آزمون، از دیدگاه خانوارها در شاخص‌های سرمایه‌های مالی، انسانی، اجتماعی، طبیعی و فیزیکی در سطح آلفا ۰/۰۵ تفاوت معناداری وجود دارد. بررسی میانگین رتبه‌ای داده‌های حاصل از تحلیل کمی در مورد سرمایه‌های معیشتی مناطق روستایی نشان‌دهنده بالا بودن اثر صنایع دستی بر شاخص‌های پنج‌گانه در روستاهای نمونه در گروه (A) به میزان بالاتر از حد متوسط می‌باشد. بنابراین با عنایت به نتایج حاصله از آزمون فریدمن می‌توان دلایل بالا بودن خانوارهای روستاییان از معیشت پایدار را به شرح زیر بیان کرد:

- در گروه شاخص سرمایه مالی در محدوده مورد مطالعه، صنایع دستی توانسته زمینه را برای تسهیل اخذ وام‌های اعتباری، پس‌انداز برای خود و نیازهای خانوارها، ایجاد اشتغال زایی و کسب درآمد مهیا کند؛ لذا این شاخص با میانگین رتبه‌ای ۱/۷۹ را به خود اختصاص داده است. نکته قابل توجه این شاخص این است که یکی از عوامل موثر در افزایش سرمایه‌های معیشتی خانوارها شناخته شده است که سیاست‌گذاران و مجریان باید توجه ویژه به آن داشته باشند و با بسترسازی، زمینه ایجاد امکانات و خدمات را در جهت رونق و گسترش صنایع دستی فراهم کنند. اما گروه (B) چون فاقد صنایع دستی بودند میانگین رتبه‌ای آنها میزان ۱/۲۱ را به خود اختصاص داده است.

- در گروه شاخص سرمایه اجتماعی در محدوده مورد مطالعه، صنایع دستی توانسته زمینه را برای ارتقاء همبستگی بین مردم محلی، مشارکت و همکاری بین مردم محلی، افزایش اعتماد بین مردم با مسئولین، افزایش کمک مالی به همدیگر را به وجود آورده است. لذا این شاخص میانگین رتبه‌ای ۱/۵۲ را نسبت به دیگر شاخص‌ها به خود اختصاص داده است تا این شاخص هم سهم مهمی در معیشت خانوارهای روستایی داشته باشد. از آنجا که گروه (B) چون فاقد صنایع دستی بودند میانگین رتبه‌ای آنها میزان ۱/۴۸ را به خود اختصاص داده است.

- در گروه شاخص سرمایه انسانی می‌توان اظهار کرد که مولفه‌هایی چون آموزش نیروی کار و خانوار، مهارت نیروی کار و خانوار، سلامت نیروی کار و خانوار مورد توجه قرار گرفت. به طوری که این شاخص توانسته با میانگین رتبه‌ای ۱/۵۱ زمینه را برای

افزایش آموزش و مهارت جوانان بخصوص زنان، ایجاد کلاس‌های آموزشی صنایع دستی و غیره در منطقه مورد مطالعه فراهم کند، آماره گروه (B) چون فاقد صنایع دستی بودند میانگین رتبه‌ای آنها میزان ۱/۴۹ را به خود اختصاص داده است.

- در گروه شاخص سرمایه فیزیکی، مولفه‌هایی چون امکانات رفاهی، خودرو و ماشین آلات و مسکن مورد بررسی قرار گرفت. به طوری که این شاخص توانست با میانگین رتبه‌ای ۱/۸۷ بالاترین رتبه را در بین شاخص‌ها مورد بررسی به خود اختصاص دهد. از آنجا که این شاخص نقش کلیدی در معیشت خانوارهای روستایی داشته سبب شده تا صنایع دستی زمینه را برای ایجاد امکانات رفاهی برای منزل، افزایش پس‌انداز برای خرید خودرو و ماشین آلات و بهبود مسکن، بهبود سرمایه‌گذاری در شهر و روستا فراهم کند. بنابراین این شاخص خیلی مهم تلقی شده است و لازم است سیاستگذاران و مجریان و مردم محلی و دیگران ارگان‌های دولتی و خصوصی باید به آن توجه نمایند. آماره گروه (B) چون فاقد صنایع دستی بودند میانگین رتبه‌ای آنها میزان ۱/۱۳ را به خود اختصاص داده است.

- در گروه شاخص سرمایه طبیعی، مولفه‌های چون زمین و باغ و سهم مرتع، دام و طیور قرار گرفته است. این شاخص توانسته با میانگین رتبه ای ۱/۸۵؛ دومین رتبه میانگین‌ها را به خود اختصاص دهد. از آنجا که زمین نقش مهمی در زندگی اقتصادی و کشاورزی خانوارهای روستایی دارد، با رونق صنایع دستی می‌توان زمینه را برای کارآفرینی کشاورزی و افزایش این سرمایه به وجود آورد. بنابراین صنایع دستی تا حدودی توانسته زمینه را برای ارتقای سرمایه‌های معیشتی خانوارهای روستایی فراهم کند. آماره گروه (B) چون فاقد صنایع دستی بودند. میانگین رتبه‌ای آنها میزان ۱/۱۵ را به خود اختصاص داده است.

بنابراین می‌توان با توجه با نتایج بدست آمده اظهار داشت که گروه B (یعنی گروهی فاقد صنایع دستی)، میانگین رتبه‌ای آنها کمتر از گروه A بودند. این موضوع نشان می‌دهد که صنایع دستی توانسته اند سرمایه‌های معیشتی گروه A را ارتقاء دهد. همچنین با توجه به جدول شماره (۴) می‌توان گفت که بین سرمایه‌های معیشتی در دو گروه خانوار دارای صنایع دستی و فاقد صنایع دستی تفاوت معناداری وجود دارد، بطوریکه سطح معناداری در سرمایه‌های مالی، طبیعی و فیزیکی پایین تر از ۰/۰۵ می‌باشد. اما در مورد سرمایه‌های اجتماعی و انسانی سطح معناداری بالاتر از ۰/۰۵ بوده و تفاوت معناداری را نشان نداد.

نتایج حاصل از جدول (۴) نشان می‌دهد که در دو گروه تولید کننده صنایع دستی و بدون تولید صنایع دستی تفاوت معنی داری با هم دارند. نتایج آزمون فریدمن در جدول (۴) همچنین نشان می‌دهد که در بین تولیدکنندگان صنایع دستی، رتبه بندی سرمایه‌های معیشتی به ترتیب شامل سرمایه‌های فیزیکی، طبیعی، مالی، اجتماعی، انسانی می‌باشد در واقع سرمایه فیزیکی بالاترین سرمایه، سرمایه طبیعی در رتبه دوم و پایین ترین سرمایه هم سرمایه انسانی می‌باشد همچنین میانگین سرمایه‌های معیشتی ۱/۸۸ صدم است. در گروه مقابل یعنی بدون تولید صنایع دستی نیز بالاترین سرمایه، سرمایه انسانی و پایین ترین سرمایه نیز، سرمایه فیزیکی است. همچنین میانگین سرمایه‌ها نیز ۱/۱۲ می‌باشد. مقایسه سرمایه‌های دو گروه نشان می‌دهد که گروه دارای صنایع دستی در تمام سرمایه‌ها دارای میانگین بهتری از گروه فاقد تولید صنایع دستی است که نشان دهنده تاثیر مثبت تولید صنایع دستی بر تمام سرمایه‌های معیشتی خانوار است.

جدول ۴. جدول آزمون فریدمن جهت مقایسه سرمایه‌ها در دو گروه خانوار و رتبه بندی آنها

گروه خانوارهای فاقد صنایع دستی		گروه خانوارهای دارای صنایع دستی		شاخص‌ها
سطح معناداری	میانگین رتبه‌ای فریدمن	سطح معناداری	میانگین رتبه‌ای فریدمن	
۰/۰۰۰	۱/۱۲	۰/۰۰۰	۱/۸۸	میانگین کلی سرمایه معیشتی روستایی
۰/۵۰۲	۱/۴۹	۰/۰۰۰	۱/۸۷	سرمایه فیزیکی
۰/۶۳۷	۱/۴۸	۰/۰۰۰	۱/۸۵	سرمایه طبیعی
۰/۰۰۰	۱/۲۱	۰/۰۰۰	۱/۷۹	سرمایه مالی
۰/۰۰۰	۱/۱۵	۰/۵۰۲	۱/۵۲	سرمایه اجتماعی
۰/۰۰۰	۱/۱۳	۰/۶۳۷	۱/۵۱	سرمایه انسانی

برای بررسی جهت محاسبه میزان تفاوت در دو گروه خانوار، از لحاظ تفاوت‌های سرمایه‌ها از آزمون کروسکال والیس استفاده شده است به طوری که ۵ شاخص سرمایه‌های معیشتی (مالی، انسانی، اجتماعی، فیزیکی و طبیعی) در هر کدام از روستاها مورد مطالعه از دیدگاه گروه خانوارها مورد بررسی و سنجش قرار گرفت. نتایج این آزمون نشان داد که شاخص‌ها سرمایه فیزیکی، با

مقدار ۱۳۹/۷۴۳؛ سرمایه طبیعی ۴۹/۸۱۱؛ سرمایه مالی ۹۰/۳۱۰؛ سرمایه انسانی ۳/۳۶۳؛ و سرمایه اجتماعی ۰/۹۸۵ به ترتیب بیشترین میزان را به خود اختصاص داده‌اند. نتایج داده‌های حاصل از پرسشنامه این موضوع را نشان می‌دهد که با افزایش تولید و توسعه صنایع دستی، میزان سرمایه‌های معیشتی خانوارها در روستاهای مورد مطالعه نیز بالا می‌رود. همچنین این آزمون نشان می‌دهد که سطح معناداری در مورد سرمایه‌های مالی، طبیعی و فیزیکی پایین‌تر از ۰/۰۵ بوده و تفاوت معناداری را نشان می‌دهد که نتایج آزمون کروسکال والیس تایید کننده آزمون فریدمن است و سطح معناداری دو سرمایه اجتماعی و انسانی بالاتر از ۰/۰۵ و تفاوت معنی داری را نشان نمی‌دهند (جدول ۵).

جدول ۵. آزمون کروسکال والیس جهت محاسبه میزان تفاوت در دو گروه خانوار

تفاوت سرمایه‌ها	مقدار کروسکال والیس	سطح معناداری
سرمایه اجتماعی	۰/۹۸۵	۰/۳۲۱
سرمایه مالی	۹۰/۳۱۰	۰/۰۰۰
سرمایه طبیعی	۴۹/۸۱۱	۰/۰۰۰
سرمایه انسانی	۳/۳۶۳	۰/۰۶۷
سرمایه فیزیکی	۱۳۹/۷۴۳	۰/۰۰۰

در ادامه تحقیق، جهت بررسی رابطه بین شاخص‌های صنایع دستی و سرمایه‌های معیشت پایدار روستایی یعنی شاخص‌های (مالی، انسانی، اجتماعی، فیزیکی و طبیعی) از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شد. برای معنادار بودن رابطه بین متغیرها از طریق ضریب همبستگی اسپیرمن، اگر سطح معناداری آزمون (Sig) کمتر از ۵ درصد باشد، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان رابطه دو متغیر را ثابت نمود. بنابراین نتایج حاصل از این آزمون نشان داد که رابطه معناداری بین صنایع دستی و مولفه‌های معیشت پایدار روستایی بجز سرمایه اجتماعی وجود دارد، بطوریکه سطح معناداری در همه مولفه‌ها بجز سرمایه اجتماعی پایین‌تر از ۰/۰۵ می‌باشد، همچنین ضریب همبستگی حاصل از آزمون اسپیرمن نشان دهنده این موضوع است که صنایع دستی به ترتیب بیش‌ترین رابطه را با سرمایه مالی، طبیعی، فیزیکی و انسانی داشته است کمترین رابطه نیز با سرمایه اجتماعی بوده است احتمالاً معنی دار نبود رابطه بین صنایع دستی و سرمایه‌های معیشتی به این دلیل بوده که خانوار شاغل در تولید صنایع دستی فرصت کم‌تر برای روابط اجتماعی و مشارکت و همبستگی با سایر خانوارهای روستایی دارد (جدول ۶).

جدول ۶. آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن و رتبه بندی سرمایه‌ها در دو گروه

رتبه	سطح معناداری	شدت همبستگی	ضریب همبستگی بین سرمایه‌ها
۵	ns ۰/۰۵۴	۰/۱۴۰	سرمایه اجتماعی
۱	* ۰/۰۰۰	۰/۹۱۸	سرمایه مالی
۲	** ۰/۰۰۰	۰/۶۳۱	سرمایه طبیعی
۴	**** ۰/۰۰۶	۰/۲۲۱	سرمایه انسانی
۳	*** ۰/۰۰۰	۰/۳۴۱	سرمایه فیزیکی

نتیجه گیری

با توجه به اینکه سوال اصلی تحقیق این بود که اثرات تولید صنایع دستی توسط خانوارها بر سرمایه‌های معیشتی خانوار روستایی چیست و آیا از نظر این سرمایه‌ها در دو گروه خانوار دارای تولید صنایع دستی و فاقد تولید صنایع دستی تفاوتی وجود دارد؟ نتایج کلی حاصل از طریق آزمون فریدمن نشان داد که اثر صنایع دستی بر سرمایه‌های معیشتی خانوار روستایی در محدوده مورد مطالعه مطلوب بوده و تفاوت معناداری در دو گروه خانوار دارای صنایع دستی و فاقد صنایع دستی وجود دارد، به طوریکه نتایج آزمون فریدمن نشان داد که سطح معناداری در سرمایه‌های مالی، طبیعی و فیزیکی کم‌تر از ۰/۰۵ بوده و نشان از وجود تفاوت معنادار بین سرمایه‌ها در دو گروه خانوار می‌باشد. نتایج آزمون کروسکال والیس تایید کننده آزمون فریدمن بود. در ادامه نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن نشان داد که صنایع دستی بیش‌ترین تاثیر را به ترتیب بر سرمایه‌های مالی، طبیعی و فیزیکی دارد کمترین اثر نیز بر سرمایه اجتماعی بوده است. همچنین نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که میانگین کلی سرمایه‌ها در خانوارهای دارای تولید صنایع دستی بیشتر از خانوارهای بدون تولید صنایع دستی است این موضوع نیز نشان دهنده اثر مثبت تولید صنایع

دستی بر میانگین کلی سرمایه معیشتی خانوارها می‌باشد. با توجه به یافته‌ها و مشاهدات در محدوده مورد مطالعه می‌توان گفت با اثرگذاری تولید صنایع دستی بر سرمایه‌های مالی، این سرمایه‌ها به سمت تقویت سرمایه‌های طبیعی و فیزیکی حرکت می‌کند این موضوع منطقی به نظر می‌رسد زیرا خانوارها با افزایش درآمد و تقویت سرمایه مالی به سمت سرمایه گذاری در مسکن و خرید ملک و زمین کشاورزی و ابزار تجهیزات تولید و لوازم خانگی گرایش پیدا می‌کنند و این به نوبه خود باعث تقویت این بخش از سرمایه های معیشتی می‌شود همچنین خانوارهای بدون تولید صنایع دستی با ضعیف بودن سرمایه مالی از سرمایه محدود خود برای تامین نیازهای اساسی و نیازهای غذایی خانوار استفاده می‌کنند و قادر به سرمایه گذاری در سایر بخش‌های سرمایه‌های معیشتی نیستند. موضوع جالب توجه اینکه بجز در مورد سرمایه انسانی در تمام سرمایه‌ها وضعیت خانوارهای دارای تولید صنایع دستی از نظر سرمایه‌های معیشتی بهتر است که اثرات مثبت صنایع دستی در تقویت این سرمایه‌ها و جایجایی سرمایه مالی به سمت تقویت سایر سرمایه‌های معیشتی خانوار است. به نظر می‌رسد خانوار به دلیل اشتغال در تولید صنایع دستی امکان تقویت سرمایه انسانی خود را ندارد. همچنین بایستی دقت داشت که تولید صنایع دستی بدون رعایت استانداردهای بهداشتی در طولانی مدت در برخی موارد ممکن است باعث ایجاد بیماری‌های در نیروی انسانی شود این عامل باعث کاهش سرمایه انسانی می‌شود که نیازمند توجه سیاست‌گذاران و مجریان برای دقت به آموزش روش‌های تولید بدون آسیب رسانی به نیروی انسانی و رعایت موارد ایمنی نیروی کار و توجه به ایجاد بیمه‌های حمایتی برای این دسته از خانوارها دارد زیرا بدون وجود بیمه و خدمات بهداشتی مناسب ممکن است سرمایه‌های بدست آمده برای درمان هزینه شود و خانوارها مجدداً در تله فقر و پایین آمدن سرمایه‌های معیشتی گرفتار شود.

با توجه به جستجوهای انجام شده مقاله کاملاً مشابه با تحقیق پیش رو وجود نداشت، اما تحقیقاتی نزدیک به این پژوهش صورت گرفته بود، در تحقیق افشارزاده و همکاران (۱۳۹۰)، با هدف بررسی " توسعه صنایع دستی ضرورت پایداری توسعه و توسعه پایدار" انجام شده به این نتیجه می‌رسد که صنایع دستی از منظر عدم نیاز به صنایع و مواد اولیه ی خارجی، عدم نیاز به نیروی متخصص خارجی، عدم نیاز به سرمایه گذاری زیاد می‌تواند در ارتقا سطح کمی و کیفی زندگی خانوار مثر ثمر باشد. و همچنین در تحقیق دیگر دیوسالار (۱۳۹۵)، با هدف بررسی " نقش صنایع دستی در اقتصاد گردشگری روستایی نواحی روستایی شهرستان بهشهر " ، نشان دادند که اقتصاد گردشگری در نواحی روستایی شهرستان بهشهر بر درآمدزایی، اشتغالزایی توسعه صنایع بومی - محلی اثرگذار بوده است. به نظر می‌رسد نتیجه دو تحقیق ذکر شده تایید کننده نتایج تحقیق پیش رو باشد به طوریکه افشارزاده اظهار دارد که صنایع دستی سبب ارتقاء کمی و کیفی زندگی خانوار می‌شود و از سوی دیگر دیوسالار نقش صنایع دستی را در افزایش درآمدزایی و اشتغال پایدار می‌بیند، در نتیجه می‌توان پی برد که صنایع دستی بر معیشت پایدار تاثیر مثبت و قابل قبولی می‌گذارد و نتایج مشابهی در تحقیقات دیوسالار و افشارزاده تکرار شده است. بایستی توجه داشت تحقیقات ذکر شده اثر صنایع دستی را بر حداکثر دو سرمایه بررسی کرده اند اما تحقیق پیش رو اثر صنایع دستی را بر ۵ بخش از سرمایه‌ها بررسی کرده است. با توجه به یافته‌ها، تحلیل‌ها و نتایج بدست آمده در ادامه پیشنهاداتی ارائه می‌گردد:

- بر اساس یافته‌ها سرمایه مالی در رتبه اول سرمایه‌های معیشتی خانوارهای دارای تولید قرار گرفت، این نشان از تاثیر صنایع دستی در تامین درآمد و معیشت این گروه خانوار دارد به طوریکه سرمایه مالی در گروه صنایع دستی مطلوب تر از گروه فاقد صنایع دستی بود. بنابراین پیشنهاد می‌شود جهت تقویت بیشتر این سرمایه با دادن وام‌هایی به روستاییان آنان را به سمت تولید صنایع دستی سوق داد. این کار باعث می‌شود خانوارهای فاقد صنایع دستی هم گرایش بیشتری به سمت تولید صنایع دستی داشته باشند و از این طریق به معیشت پایدار خانوارهای روستایی کمک کرد.

- ترغیب سرمایه‌گذاران و علاقمندان برای سرمایه‌گذاری در زمینه توسعه صنایع دستی روستایی.

- ایجاد بازارچه‌های سیار صنایع دستی در نقاط مختلف شهرها با همکاری شهرداریها و یا ایجاد فروشگاههای متمرکز تولید و عرضه صنایع دستی شهرستانها در مراکز استانها برای توسعه و احیاء صنایع دستی بعنوان میراث فرهنگی.

- برگزاری نمایشگاه‌های صنایع دستی، جشنواره‌ها و رویدادهای فرهنگی به منظور معرفی و پاسداشت میراث فرهنگی محلی، این امر باعث اعتماد، همبستگی و مشارکت بیشتر بین روستاییان و از این طریق تقویت سرمایه اجتماعی می‌شود و عاملی مهم برای بهبود سرمایه‌های معیشت مردم در محدوده مورد مطالعه می‌شود.

- جهت بهبود سرمایه انسانی پیشنهاد می‌شود سازمان میراث فرهنگی و گردشگری طرحی برای روستاییان پیاده سازی کند و خانوارهای روستایی دارای صنایع دستی را تحت پوشش بیمه ای قرار دهد و همچنین آموزش و پرورش برای وضعیت سواد آموزی خانوارهای دارای صنایع دستی که از سطح سواد پایین تری نسبت به خانوارهای فاقد صنایع دستی قرار دارند گام مهمی بر دارد.

تقدیر و تشکر

مقاله حاضر مستخرج از طرح پژوهشی مستقل بوده و بدون حمایت مالی سازمانی انجام شده است.

منابع

- افشارزاده، نشمیل؛ پاپ زن، عبدالحمید؛ قمبرعلی، رضوان و مرادی، خدیجه. (۱۳۹۰). توسعه صنایع دستی ضرورت پایداری توسعه و توسعه پایدار. همایش ملی صنایع فرهنگی و نقش آن در توسعه پایدار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.
- امیدی، نبی؛ امیدی، محمد رضا و اسفندیار؛ محمدی. (۱۳۹۰). شناسایی و بررسی موانع توسعه بازار داخلی صنایع داخلی استان ایلام. مجله فرهنگ/ایلام، ۱۶ (۴۸ و ۴۹)، ۱۴۶-۱۳۲.
- پاپ زن، عبدالحمید، فاضل بیگی، مهدی و افشارزاده، نشمیل. (۱۳۹۰). دست‌آفریده‌های بومی/ایل کلهر. انتشارات دانشگاه رازی.
- تاسا، سمیره. (۱۳۹۲). بررسی صنایع دستی در اقتصاد خانوارهای روستایی (مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان ایلام). پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد، دانشگاه بیرجند، دانشکده ادبیات، رشته جغرافیا و برنامه ریزی روستایی.
- جمشیدی، علیرضا و خاتون آبادی، احمد. (۱۳۹۱). شناسایی علل و عوامل تله محرومیت در جوامع روستایی استان ایلام. مجله روستا و توسعه، ۱۵ (۲)، ۱۰۸-۷۹.
- جمشیدی، علیرضا؛ صیدایی، سید اسکندر؛ جمشیدی، معصومه و جمینی، داوود. (۱۳۹۲). تحلیلی بر اثرگذاری اشتغال زنان مناطق عشایری بر اقتصاد خانوارهای آنها (مطالعه موردی: عشایر شهرستان چراداول). فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۳ (۱۲)، ۹۲-۸۳.
- جمعه‌پور، محمود و کیومرث، نرجس. (۱۳۹۱). بررسی اثرات گردشگری بردارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی مردم در چهار چوب معیشت پایدار گردشگری (مطالعه موردی: روستای زیارت). فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۷ (۷)، ۹۲-۷۳.
- حیدری ساربان، وکیل و عبدپور، علیرضا. (۱۳۹۸). عوامل بهبود معیشت پایدار روستایی از دیدگاه ساکنان محلی، مطالعه موردی: شهرستان اردبیل. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۹ (۵۴)، ۴۶-۲۳.
- حیاتی، داریوش و نوروزی، مرضیه. (۱۳۹۴). سازه‌های مؤثر بر معیشت پایدار روستایی از دیدگاه کشاورزان استان کرمانشاه. مجله علوم ترویج آموزش کشاورزی ایران، ۱۱ (۱)، ۱۴۴-۱۲۷.
- چیت سزبان، امیر حسین؛ جویباری، وحید رضا و بهارلو، علیرضا. (۱۳۹۳). جایگاه اجتماعی صنایع دستی و هنرهای سنتی با نظری به مسگری کاشان در گذشته و امروز. دو فصلنامه دانش‌های بومی ایران، ۱ (۲)، ۱۸۵-۱۵۵.
- دیوسالار، اسدالله. (۱۳۹۵). نقش صنایع دستی در اقتصاد گردشگری روستایی (مطالعه موردی: روستاهای کوهپایه ای شهرستان بهسر). فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۵ (۲)، ۱۷۸-۱۶۵.
- سالاری سردری، فرضعلی؛ بیرانوند زاده، مریم و علیزاده، سید دانا. (۱۳۹۱). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محلی (مطالعه موردی سکونتگاه‌های شهری و روستایی منطقه عسلویه). مجله هویت شهر، ۱ (۱۹)، ۸۸-۷۷.
- اصغری سراسکانرود، صالح، جاللیان، حمید، عزیزپور، فرهاد، اصغری سراسکانرود، صیاد. (۱۳۹۴). انتخاب استراتژی بهینه معیشت پایدار در مواجهه با خشکسالی با استفاده از مدل ترکیبی (SWOT TOPSIS) مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان هشتروند. فضای جغرافیایی، ۱۶ (۵۵)، ۳۳۹-۳۱۳.
- شایسته فر، مهناز. (۱۳۹۳). اهمیت و لزوم پشتیبانی از صنایع دستی با تاکید بر ارائه راهکارها در رونق اقتصادی آن. دو فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، ۱۰ (۲۰)، ۱۲۲-۱۰۷.
- شریفی‌نیا، زهرا. (۱۴۰۰). تحلیل عوامل مؤثر بر پایداری معیشت در روستاهای شهرستان ساری. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۰ (۱)، ۲۳۶-۲۱۳.
- شهرکی، محبوبه و شریف‌زاده، مریم. (۱۳۹۳). ارزیابی جایگاه آبی پروری در معیشت پایدار روستایی. کشاورزان شهرستان زاهدان. پژوهش‌های روستایی، ۱ (۱)، ۹۷-۱۱۶.

- شکوری، علی و بهرامی، شقایق. (۱۳۹۳). مطالعه تأثیر گردشگری روستایی بر کاهش فقر از منظر معیشت پایدار (مورد روستاهای قلعه نو و کلین شهرستان ری). *مجله توسعه روستایی*، ۱(۶)، ۱-۲۴.
- صادق زاده، مینا؛ الهیاری، محمدصادق؛ انصاری، محمدحسین و نژادرضایی، نیما. (۱۳۹۳). تحلیل پایداری اراضی شالیکاری شهرستان رشت با استفاده از رویکرد معیشت پایدار. *فصلنامه تحقیقات اقتصاد کشاورزی*، ۶(۴)، ۵۵-۷۰.
- صدرموسوی، میرستار؛ آقایی هیر، محسن و والیبی، محمد. (۱۳۹۹). تحلیل عوامل موثر بر کاهش فقر در نواحی روستایی شهرستان میاندوآب. *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۸(۲)، ۲۱۶-۱۹۳.
- عبدالله زاده، غلامحسین؛ صالحی، خدیجه؛ شریف زاده، محمد شریف و خواجه شاهکوهی، علیرضا. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعه موردی: استان گلستان). *مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری*، ۱۵(۴)، ۱۶۹-۱۴۸.
- عیسی زهی، علی و شریف زاده، مریم. (۱۴۰۰). تحلیل وضعیت سرمایه‌های معیشت پایدار روستایی در شهرستان سراوان. *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۱۰(۲)، ۷۹-۹۸.
- قدیری معصوم، مجتبی؛ رضوانی، محمد رضا؛ جمعه پور، محمود و باغبانی، حمید رضا. (۱۳۹۳). سطح بندی سرمایه های معیشتی در روستاهای گردشگری کوهستانی (مورد مطالعه: دهستان بالا طالقان در شهرستان طالقان). *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۲(۴)، ۱-۱۲.
- کریمی، آمانج. (۲۰۱۵). نقش طبیعت در معماری اورامان. کنفرانس بین‌المللی معماری، شهرسازی، مهندسی عمران، تهران، موسسه هنر و معماری.
- مطیعی لنگرودی، سید حسن؛ قدیری معصوم، مجتبی؛ رضوانی، محمد رضا؛ نظری، عبدالحمید و صحنه، بهمن. (۱۳۹۰). تأثیر بازگشت مهاجران به روستاها در بهبود معیشت ساکنان (مطالعه موردی: شهرستان آق قلا). *پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، ۳۳(۴)، ۸۴-۶۷.
- منوچهری، منیره. (۱۳۹۰). بررسی نقش صنایع دستی روستاها در کارآفرینی و اشتغال زایی جهت جذب. همایش ملی صنایع فرهنگی و نقش آن در توسعه پایدار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.
- نجفی قرقانی، زیبا و حیاتی، داریوش. (۱۳۹۱). ارزیابی عملکرد تشکل های آب بران از دیدگاه اعضاء (مورد مطالعه: اتحادیه آب بران کانال اردبیهشت درودزن فارس). *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی*، ۸(۱)، ۸۵-۷۳.
- Adam, F., & Roncevic, B. (2013). Social capital: recent debates and research trends. *Social Science Information*, 42(21), 55-183.
- Akter, S., & Rahman, S. (2017). Investigating multiple domains of Household Livelihood Security: Insights from urban slums in Bangladesh. *Journal of Poverty*, 21(4), 289-309.
- Barrera-Mosquera, V., De Los Rios-Carmenado, I., Cruz-Collaguazo, E., & Coronel- Becerra, J. (2010). Analysis of available capitals in agricultural systems in rural communities: the case of Saraguro, Ecuador. *Spanish Journal of Agricultural Research*, 8(4), 1191-1207.
- Campos, A.P., Villani, C., Davis, B., & Takagi, M. (2018). *ending Extreme Poverty in Rural aAreas Sustaining Livelihoods to leave no one Behind*. Publisher: Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO).
- Chen, H., Shivakoti, G., Zhu, T., & Maddox, D. (2012). Livelihood Sustainability and Community Based co-Management of Forest Resources in China Conroy, C., Litvinoff: Changes and Improvement. *Environmental Management*, 49(1), 219-228.
- Ellis, F., & Biggs, S., (2001). Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s. *Development Policy Review*, Overseas Development Instiute, 19(4), 437- 448.
- Guillotrea, P., Campling, L., & Robinson, J. (2012). Vulnerability of Small Island Fishery Economies to Climate and Institutional Changes. *Current Opinionin Environmental Sustainability*, 4(3), 287-291.
- Mbaiwaa, J.E., & Stronzab, A. (2010). The effects of tourism development on rural Livelihoods in the Okavango Delta, Botswana. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(5), 635-656.
- Nyaupane, G.P. (2011). Linkages among biodiversity, livelihood, and tourism. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1344-1366.
- Paul, B.G., & Reinhard-Vogl, C.H. (2013). Organic shrimp aquaculture for sustainable household livelihoods in Bangladesh. *Ocean & Coastal Management*, 71, 1-12.
- Pingali, P., Anaka, A., Mathew, A., & Andaleeb, R. (2019). *Rural Livelihood Challenges: Moving out of Agriculture*. Publisher: Palgrave Macmillan, Cham.
- Scoones, I. (1998). *Sustainable Rural Livelihoods: A Framework for Analysis*. Published by IDS.
- Rahul, J., & Sharma, S. (2015). Savvy marketing strategy for the promotion of Handicrafts from artisans in India. *Zenith International Journal of Multidisciplinary Research*, 5(10), 166-176.
- Singh, Promod K., & Hiremath, B.N. (2010). Sustainable livelihood security index in a developing Country: A toolfor development planning. *Ecological Indicators*, 10(2), 442-451.

Udayakumara, E.P.N. & Shrestha, R.P. (2011). Assessing livelihood for improvement: Samanalawewa reservoir environs, Sri Lanka. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 18(4), 366-376.

How to cite this article:

Veisi, F., Mohammadi, S., & Azimi, M. (2023). The Effects of Handicrafts Produceing on the Sustainable Livelihood Capitals of Rural Households (Case Study: Kurdistan province- Oraman District). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 18(2), 235-248.

ارجاع به این مقاله:

ویسی، فرزاد؛ محمدی، سعدی و عظیمی، مزده. (۱۴۰۲). تحلیل اثرات تولید صنایع دستی بر سرمایه‌های معیشت پایدار خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: بخش اورامان استان کردستان). *فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۸ (۲)، ۲۳۵-۲۴۸.